

«Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або Історія покарання ексекutora «масового терору» І. А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги»

У статті реконструюється біографія підполковника І.А Шапіро – однієї з ключових фігур у проведених політичних репресіях в 1930-ті роки в Українській РСР.

Ключові слова: І. А. Шапіро, НКВС УРСР, процес реабілітації 1950-х років.

Звернення до персоніологічної інформації стосовно Ісака Шапіро – однієї з ключових фігур в Наркоматі внутрішніх справ УРСР та в УНКВС по Київській області в 1938 р., дає можливість не тільки реконструювати специфіку проведення «великого терору» в Україні, а й виопукло відобразити двоїстість «хрущовської відлиги». Персона співробітника радянських спецслужб І. Шапіро відкриває додаткові перспективи для характеристики реабілітаційних процесів в Українській РСР – комплексу заходів, здійснюваних державою в другій половині 1950-х років для поновлення репутації, доброго імені громадян, незаконно притягнутих до кримінальної відповідальності в період утвердження і функціонування радянської тоталітарної системи.

Реабілітація жертв політичних репресій в СРСР, в тому числі і в УРСР, розпочалася після смерті Голови Ради народних комісарів СРСР Й. Сталіна у вересні 1953 року, коли Верховному Суду СРСР було надано право переглядати за протестами Генерального прокурора рішення колишніх колегій ДПУ, «трійок» і «особливої наради» при НКВС–МДБ–МВС СРСР. Перші рішення щодо реабілітації приймалися з певною обережністю та з урахуванням розстановки сил у політичному керівництві країни. У 1953 році було здійснено перегляд справ деяких жертв сталінських репресій. Процедури реабілітації стосувались лише окремих партійних і державних діячів та членів їх сімей. Відносної масовості процес звільнення незаконно репресованих громадян набув в травні 1954 року з прийняттям постанови Ради Міністрів СРСР «Про перегляд кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, що утримуються в таборах, колоніях і тюрмах МВС СРСР і знаходяться в заслання на поселенні». Урядове рішення передбачало створення центральних і місцевих

комісій, наділених особливими правами та повноваженнями. Реабілітаційна робота щодо перегляду кримінальних справ засуджених за контрреволюційні злочини доручалася Центральній комісії, яку очолив Генеральний прокурор СРСР Р. Руденко. На виконання постанови союзного уряду було створено республіканську комісію, до якої увійшли секретар ЦК КПУ М. Підгорний, прокурор УРСР Д. Панасюк, заступник завідувача відділом адміністративних та торгово-фінансових органів ЦК КПУ І. Голінний. В усіх областях УРСР були сформовані комісії з перегляду кримінальних справ спеціальної підсудності, до складу яких входили прокурори областей, начальники Управління Комітету держбезпеки та МВС.

Сформована Київська обласна комісія, в ході реалізації реабілітаційних заходів, в 1955 році розглянула кримінальну справу по звинуваченню завуча неповної середньої школи у с. Стрижавці Ставищенського району Миколи Гуртовенка та інших (всього 30 осіб) у причетності до повстанської контрреволюційної організації. Згідно рішенням Трійки УНКВС по Київській області від 25 квітня 1938 року всіх без винятку «контрреволюціонерів» було засуджено до вищої міри покарання. Проведеною перевіркою Управлінням КДБ при РМ УРСР по Київській області в 1955 році було встановлено, що 30 жителів с. Стрижавці до кримінальної відповідальності були притягнуті безпідставно, їх звинувачення в причетності до повстанської контрреволюційної організації не доведено. По протесту прокурора Київської області президія Київського обласного суду 18 січня 1956 року рішення Трійки облуправління НКВС УРСР від 25 квітня відмінила, а справу стосовно 30 осіб, засуджених до розстрілу, закрила за недоведеністю звинувачень.

Крім того президія Київського обласного суду винесла «частное постановление» про порушення кримінального переслідування проти колишніх співробітників Ставищанського та Ладженського райвідділів НКВС колишнього прокурора Жашківського району Лобзенка, а також учасників Трійки УНКВС Київської області: колишнього військового прокурора прикордонної та внутрішньої охорони НКВС Київського округу М. Гомерова [1], колишнього другого секретаря Київського обкому КП(б)У М. Костенка [2] та виконуючого обов'язки начальника Київського обласного управління НКВС УРСР Ісака Шапіро «за вчинену ними сваволю над радянськими людьми».

Подальший хід розслідування з метою встановлення персональної відповідальності працівників правоохоронних органів за застосування тортур на допитах, позасудові розправи та розстріли вказує на обмеженість та половинчастість реабілітаційного процесу, небажання партійно-державних органів домогтися публічного викриття всіх причетних до масових політичних репресій.

Прокуратура Київського військового округу, проводячи навесні 1957 року розслідування у відповідності з визначенням обласного суду, встановила що зі сторони І. Шапіро та інших колишніх співробітників органів НКВС були допущені грубі порушення радянської законності, внаслідок чого до розстрілу були засуджені безвинні люди. Не розпочавши слідство стосовно І. Шапіро, прокуратура КВО припинила справу за терміном давності.

Відсутність політичних та юридичних застережень щодо суворого покарання для співробітників органів держбезпеки, які займалися фальсифікацією справ в часи «великого терору» дозволило заступнику військового прокурора Київського військового округу М. Савенко в квітні 1957 року ухвалити «пом'якшувальний вердикт» щодо винних у смерті тридцяти жителів Київської області:» 1. Злочини Борисова-Лендермана Соломона Ілліча [3], Томіна Олександра Сократовича [4], Мишко Івана Андрійовича [5], Коржницького Афанасія Апполоновича [6], Ходичева Дмитра Петровича [7], Лобзенко, Гомерова Миколи Миколойовича, Костенко Михайла Васильовича і Шапіро Ісака Ананійовича перекваліфікувати зі ст. 54-7 КК УРСР на ст. 206-17 та «б» КК УРСР. В силу ст. 14 п «а» КК УРСР та ст. 4 п «г» КПК УРСР кримінальну справу на

перерахованих вище осіб припинити за терміном давності на момент порушення. 2. Копії даної постанови направити відповідним партійним організаціям для вирішення питання про притягнення до партійної відповідальності Томіна О.С., Коржницького О.А. і Шапіро І.А.»

Таким чином за вчинені злочини перед партійним судом мали постати лише троє членів КПРС, які перебували на партійному обліку в Київській області, так як інші фігуранти справи або були раніше репресовані як «вороги народу» (Микола Гомеров, Михайло Костенко), або померли (Іван Мишко загинув на фронті; Соломон Борисов-Лендерман пішов в небуття в 1955 р.), або перебували у розшуку (Дмитро Ходичев та Лобзенко).

Поблажливість до І.Шапіро та інших співробітників УНКВС Київської області з боку радянської Феміди простежувалася і в ході перевірки обґрунтованості притягнення до кримінальної відповідальності і засудження до розстрілу Мефодія Мартиненка та інших колгоспників Поліського району Київщини (всього 23 особи). У вересні 1956 року у відділ кадрів Управління КДБ при РМ УРСР по Київській області надійшло «частное определение» військового трибуналу Київського військового округу про притягнення до відповідальності колишніх співробітників УНКВС Київської області Рябого, Поліщука, Онищенка та Шапіро за грубі порушення соціалістичної законності у справі на Мефодія Мартиненка та інших репресованих. У процесі розслідування, яке тривало до середини січня 1957 року, старший слідчий особливої інспекції відділу кадрів УКДБ при РМ УРСР по Київській області капітан Іванов стосовно І. Шапіро прийшов до висновку: «ставити питання про покарання за строком давності недоцільно» [8].

Партійна комісія при Київському обкомі КПУ, наділена функціями перевірки дотримання членами та кандидатами в члени КПРС партійної дисципліни та моралі, розпочала збір документів та матеріалів, які стосувалися правопорушень колишнього співробітника органів НКВС І. А. Шапіро лише навесні 1958 року. Ретельно зібрана інформація дозволяє нам сформулювати певне досьє на одного з організаторів «масового терору» на Київщині:

Народився 12 грудня 1898 р. у м. Олександрія Херсонської губернії у родини кустаря – кравця (за іншими даними – шевця). Єврей. Член ВКП(б) з 1921 року. Закінчив 2 (за іншими даними – 4)

класи міського училища в м.Олександрії в 1910 році. Протягом 1911-1913 р. – працював розсильним, згодом учнем прикажчика в мануфактурних магазинах Олександрії. З серпня 1915 р. – паяльщик на гранатному заводі Гандельсмана у Кременчуку Полтавської губернії. У грудні 1916 р. – лютому 1917 р. – рядовий 46-го та 48-го запасних піхотних полків в Одесі. З лютого 1917 р. – рядовий 14-го піхотного полку 4-ї Залізної дивізії на Румунському фронті. З листопада 1917 р. – безробітний в Олександрії. З лютого 1918 р. – прикажчик мануфактурного магазину Рабиновича в Олександрії. У січні – травні 1919 р. – безробітний та вантажник на залізничній станції в Олександрії. З травня 1919 р. – боєць Олександрійського червоноармійського загону по боротьбі з бандитизмом. З травня 1919 р. – безробітний. З січня 1920 р. – завідувач таємно-інформаційним відділом Українського відділення телеграфного агентства (м. Олександрія). З січня 1921 р. – хронікер газети «К труду» (м. Катеринослав). Працював у Катеринославській губернській ЧК (у липні 1921 р. – січні 1922 р. – бюлетеніст і співробітник контррозвідального відділу, з січня 1922 р. співробітник інформаційного відділу). У 1922 р. – помічник уповноваженого по боротьбі з бандитизмом Нікопольського політбюро Катеринославського губвідділу ДПУ. З січня 1923 р. – співробітник Криворізького окружного відділку ДПУ (Катеринославська губернія). У грудні 1923 р. – серпні 1925 р. – уповноважений Криворізького окружного відділку ДПУ по Нікопольському, Шолохівському та Апостольському районам. З серпня 1925 р. – помічник уповноваженого Криворізького окружного відділу ДПУ. У липні 1926 р. – серпні 1930 р. – уповноважений та старший уповноважений Сталінського окрвідділу ДПУ. З серпня 1930 р. – старший уповноважений економічного відділку Київського окружного відділу ДПУ. З серпня 1931 р. – старший уповноважений економічного відділку Київського оперативного сектора ДПУ. З грудня 1931 р. – помічник начальника економічного відділку Дніпропетровського оперативного сектора ДПУ. З березня 1932 р. – помічник начальника економічного відділу Дніпропетровського обласного відділу ДПУ. З 10 липня 1934 р. – помічник начальника економічного відділу Управління державної безпеки (УДБ) УНКВС Дніпропетровської області. З лютого 1935 р. – начальник економічного відділу УДБ УНКВС Київської області. З березня

1936 р. – начальник Краматорського міського відділу НКВС (Донецька область). З серпня 1936 р. – заступник начальника економічного відділу УДБ УНКВС Донецької області. З грудня 1936 р. – начальник Ворошиловградського міського відділу НКВС (Донецька область). З 23 грудня 1937 р. – начальник 3-го (контррозвідального) відділу УДБ УНКВС Харківської області. З 7 березня 1938 р. – т.в.о. помічника начальника 3-го (контррозвідального) відділу НКВС УДБ УРСР. З 27 березня 1938 р. – т.в.о. заступника начальника УНКВС Київської області. З квітня 1938 р. – т.в.о. начальника УНКВС Київської області. З 20 травня 1938 р. – заступник наркома внутрішніх справ УРСР по неоперативним відділам. З січня 1939 р. – начальник «Укршляхбудтресту» та будівництва № 257 Управління шосейних доріг НКВС УРСР (м. Київ). З 5 березня 1939 р. – пенсіонер. З жовтня 1939 р. – заступник керуючого трестом «Укрмеблі» (м. Київ). З 26 червня 1941 р. до червня 1942 р. – начальник особливого відділу НКВС 30-го району авіаційного базування Південного та Південно-Західного фронтів. На вересень 1942 р. – начальник відділку Особливого відділу НКВС Воронежського фронту. У вересні 1942 р. – червні 1943 р. – заступник начальника та т.в.о. начальника особливого відділу НКВС 24-го Тацинського танкового корпусу (Сталінградський фронт). З червня 1943 р. – начальник відділу Управління контррозвідки «Смерш» 7-ї повітряно-авіаційної дивізії 2-го Українського фронту. З грудня 1943 р. – начальник відділку Управління контррозвідки «Смерш» 2-го Українського фронту. З грудня 1945 р. – начальник адміністративно-господарського відділу контррозвідки Смоленського військового округу. 27 травня 1946 р. звільнений з посади за грубість та пияцтво. 13 червня 1946 р. порушив клопотання про звільнення в запас. У червні 1946 р. – відряджений до контррозвідального відділу Київського військового округу. 6 вересня 1946 р. – звільнений у запас. З квітня 1947 р. – керуючий республіканською конторою «Радгоспбудматеріали» (м. Київ). З липня 1950 р. – керуючий трестом «Укрсільліспром» (м. Київ). З вересня 1952 р. – пенсіонер. З травня 1953 р. – начальник відділу Міністерства сільського господарства УРСР (м. Київ). З січня 1954 р. – начальник відділу матеріальних фондів головного будівельного управління Міністерства сільського господарства УРСР (м. Київ). З 1954 р. – начальник відділу Міністерства

радгоспів УРСР (м. Київ). З 1957 р. – начальник відділу постачання та збуту тресту «Ефірмасло» Міністерства сільського господарства УРСР (м. Київ). З січня 1959 р. – начальник відділу постачання головного управління племінних радгоспів Міністерства сільського господарства УРСР (м. Київ).

Звання: старший лейтенант державної безпеки (08.01.1936 р.), капітан державної безпеки (20.05.1938 р.), підполковник. Нагороджений двома орденами Червоного Прапора, орденом Вітчизняної війни 1-го ступеню, орденом Червоної Зірки, медалями: «За бойові заслуги», «За оборону Сталінграда», «За взяття Будапешта», «За взяття Відня», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.», знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (XV) [9].

На військових заслугах Ісака Ананійовича зупинимося більш докладно, опираючись на зміст нагородних листів. Так 22 квітня 1942 р. в нагородному листі на начальника Особливого відділу НКВС 30-го району авіаційного базування (РАБ) І.А.Шапіро зазначалося, що «учасник боїв з бандами Махна та Григор'єва... тов. Шапіро викрив в частинах 30 РАБ низку контрреволюційних груп, що збиралися зрадити нашій Батьківщині та перейти на бік противника (419,417, 416 БАО (батальйонів авіаційного обслуговування – авт.) та інші. В 417 БАО була викрита контрреволюційна організація, учасники якої ставили за мету пропагувати контрреволюційні ідеї та підготувати перехід на бік противника. Крім того, тов. Шапіро, разом з підлеглим йому апаратом, викрив значну кількість військовослужбовців, що займалися контрреволюційною діяльністю та намагалися дезертирувати з частин. Тов. Шапіро своєчасно викрив групу шпигунів, що збиралися проникнути в одну з частин РАБ зі шпигунсько-розвідувальними цілями. Тов.Шапіро добре налагодив профілактичну роботу, своєчасно сигналізував командуванню РАБ про низку істотних недоліків, що мали місце в частинах РАБ, усунення яких сприяло зміцненню бойової та політичної роботи, внаслідок чого не було жодного зриву бойових вилетів з боку батальйонів авіаційного обслуговування». За таку діяльність пропонувалося нагородити І.А.Шапіро орденом «Червоної Зірки», але 31 липня 1942 р. йому довелося задовольнитися медаллю «За бойові заслуги» [10].

Радянський військовий орден таки засяяв на грудях начальника відділку Особливого Відділу

НКВС Воронежського фронту І.А.Шапіро. Вагомі аргументи для вручення Ордену Червоної Зірки Ісаку Ананійовичу були наведені начальником Особливого Відділу НКВС Воронежського фронту старшим майором державної безпеки О.А.Вадісом [11] (колишній товариш по службі в УНКВС по Київській області) у поданні від 13 вересня 1942 року. Виявляється, що Ісаком Шапіро була викрита «контрреволюційна організація в 417 БАО, яка ставила за мету здійснення терористичних актів над політичним і командним складом і перехід на бік противника». В заслугу Шапіро ставилося також знешкодження «низки німецьких шпигунів», притягнення в ході радянсько-німецької війни до кримінальної відповідальності близько 200 осіб за різноманітні контрреволюційні злочини [12].

У ході розслідування зловживань т.в.о. начальника УНКВС Київської області стане відомо, що з 2 квітня по 10 травня 1938 р. на 24-х засіданнях трійки УНКВС по Київській області за головування І.А.Шапіро було розглянуто 583 слідчих справ на 4659 осіб, з яких 4598 були засуджені до розстрілу, а 61 – до 10 років позбавлення волі [13]. Ознайомившись зі статистикою нещадної боротьби органів держбезпеки з ворогами народу в регіоні, інспектори парткомісії прагнули з'ясувати у І. Шапіро яким чином працював конвеєр смерті в столиці України. Колишньому очільнику Київського обласного управління НКВС (І.А.Шапіро офіційно обіймав посаду заступника начальника УНКВС, але оскільки посада начальника УНКВС була вакантною, то він безпосередньо керував роботою управління – авт.) було запропоновано у письмовій формі відповісти на запитання такого змісту: «Дайте оцінку роботи трійки під Вашим головуванням в 1938 році. коли Вами за 8 годин засідання вирішувалася доля 200 заарештованих людей? (чи за одне засідання, яке могло тривати більше 8 годин)».

Висвітлюючи роботу органу позасудового винесення вироків, І.А.Шапіро намагався приховати власну провину: «... слідство у справах заарештованих проходило міськвідділами і міжрайонними опергрупами МВС (так у тексті – авт.). Завершені слідсправи подавалися для перевірки та висновків до галузевих відділів Облуправління, де начальники відділів та їх заступники, а також і начальники відділків мали детально ознайомитися з кожною справою, а потім доповісти прокурору, який майже кожного дня працював з ранку до півночі в приміщенні

Управління (по вулиці Липській – авт.) На засіданнях судтрійки слідчі справи доповідалися нач. Міжрайопергрупами, начальниками (не розбірливо – авт.), начальниками відділів Управління. Судтрійка працювала до мого призначення на посаду заступника начальника більше року. За короткий період своєї роботи (березень-травень 1938 р. – авт.) я не мав можливості вивчити увесь склад МВС на місцях, не кажучи про весь оперсклад» [14].

Намагання обілити себе спостерігаються і в інших письмових поясненнях І. Шапіро на адресу парткомісії Київського обкому КПУ у квітні 1958 року: «Точну кількість слідчих справ і повернутих судтрійкою Міжрайопергрупам і органам НКВС області за відсутності достатніх даних, які викривали заарештованих в контрреволюційних злочинах я не пам'ятаю, але приблизно за 3 місяці моєї роботи було повернуто 100-150 слідств (серед цих справ були і групі). Крім того було звільнено з-під варті після проведення мною наради з начальниками Міжрайопергрупам і перевірки ними на місцях слідчих матеріалів по справам... близько 600-700 осіб [15]. У той час, коли я почав виконувати обов'язки заступника начальника Управління НКВС по Київській області, в Міжрайопергрупі і органах НКВС області утримувалося під вартою декілька тисяч осіб». Варто зазначити, що факт подання службової записки, підготовленої І. Шапіро разом з начальником Білоцерківської міжрайонної слідчої групи старшим лейтенантом державної безпеки Я.П.Поясовим [16], на адресу першого секретаря ЦК КП(б)У М.С.Хрущова та наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського про звільнення близько 700 арештантів, в ході перевірки проведеною КДБ УРСР не підтвердився [17].

Вигороджуючи себе, І.А.Шапіро просив звернути увагу парткомісії на приховані обставини призначення його у травні 1938 року на посаду заступника наркома внутрішніх справ УРСР: «Справжніми причинами мого переведення Успенським на посаду зам. наркома по неоперативним управлінням, тобто на господарську роботу, а потім призначення мене начальником Укршляхбудтреста полягала в тому, що Успенський вважав мене лібералом і був озлоблений за проведення мною заходів по звільненню з-під варті значної кількості заарештованих по області. Таким чином Успенський практично відсторонив мене від оперативної роботи.

Я пригадую такий випадок, коли начальник Головного Управління міліції НКВС УРСР (мова йде про старшого майора міліції А.І.Клочкова [18] – авт.) направив в обласні управління міліції слідсправу та довідку на групу кримінальників-рецидивістів. На довідці була резолюція Успенського розглянути на трійці. Ознайомившись зі справою, я встановив, що група молодих людей здійснила якийсь дрібний кримінальний злочин і зовсім не є кримінальниками-рецидивістами і ця справа повинна бути направлена по підсудності в народний суд. Про це я доповів Успенському і заявив, що ця справа не може бути розглянута на трійці і що начальник міліції НКВС УРСР його підвів. Успенський дуже розсердився, вилаяв мене і наказав передати справу начальнику міліції. Зазначена справа не була розглянута на трійці. Це, без сумніву, також викликало невдоволення Успенського до мене і зіграло відповідну роль в моєму переході на неоперативну роботу» [19].

Наведені факти з вуст І. Шапіро звучали не надто переконливо. Важко збагнути, що «озлоблений» О.І.Успенський висунув «пригнобленого» І.А.Шапіро своїм заступником, не забувши присвоїти чергове звання – капітана державної безпеки [20].

Членам парткомісії на момент передачі його особової справи на розгляд бюро обкому КПУ було важливо домогтися від І. Шапіро письмової відповіді на ключове питання: «В чому вважаєте себе винним в порушеннях соціалістичної законності в часи перебування головою трійки НКВС по Київській області?» Після тривалих роздумів І. Шапіро 21 квітня 1958 року на адресу парткомісії відповів таким чином: «Збочення, що мали місце в роботі органів МВС, викриті ХХ з'їздом КППС, я як чесний комуніст, працюючий в органах МВС, не міг викрити і попередити, але приймав всі заходи проти порушень революційної законності. Як комуніст повинен сказати, що поряд з іншими чесними працівниками органів, незважаючи на непричетність до зловживань я все ж несу моральну відповідальність за ті ухили, які в майбутньому були викриті нашою партією в органах МВС» [21].

30 травня 1958 року бюро Київського обкому КПУ «за порушення соціалістичної законності та огульний підхід в засудженні в 1938 році значної кількості людей без підстав» виключило І.Шапіро з членів КППС. Крім того на засіданні бюро обкому було ухвалено рішення звернутися

до Комітету держбезпеки РМ УРСР з проханням переглянути питання про персональну пенсію І. Шапіро (у наказі КДБ при РМ СРСР № 483 від 11 листопада 1958 року стосовно І. Шапіро буде зазначено «звільнений з органів держбезпеки у зв'язку зі службовою невідповідністю, з обмеженням пенсійного забезпечення (на 50% – авт.)» [22].

Не погоджуючись з «надмірно важким і незаслуженим» рішенням бюро Київського обкому КПРС, 17 липня 1958 р. І.Шапіро звертається з апеляційною заявою на адресу голови комісії партконтролю при ЦК КПУ Г. Дементьєва де вказував про свої численні заслуги перед партією в ході та по завершенню громадянської війни в УСРР: «За час своєї роботи я приймав участь в ліквідації політичних банд; розгромі контрреволюційних змов; викритті ряду справ по економічній контрреволюції та розкрадачів соціалістичної власності. Під моїм безпосереднім керівництвом було вилучено у спекулянтів, куркулів, колишніх торговців до 3-х мільйонів золотої валюти. Брав участь у ліквідації куркульства та інших операціях, які проводилися за вказівкою партії та уряду» [23].

Звернення І. Шапіро вищій партійний контрольний орган розпочав розглядати у лютому 1959 року. У розпорядженні КПК при ЦК КПУ опинилися фрагментарні дані про діяльність І.Шапіро на посаді начальника Ворошиловградського міського відділу НКВС у 1936-1937 роках. Стало відомо, що восени 1937 р. Шапіро підписав обвинувальний висновок на 5 «польських шпигунів» [24], та допитом І.І.Зачепи [25] – начальника Ворошилівського міськвідділу НКВС у 1937-1938 роках. Останній стверджував, що І.А.Шапіро особисто переглядав справи, не довіряючи підлеглим і вимагав, щоб у справі були офіційні документи про соціальний стан обвинуваченого [26].

Уточнення І. Зачепи про особистий контроль І.Шапіро у підготовці розлогої інформації «наверх» про викритих «ворогів народу», на наш погляд, виглядає цілком правдоподібно, оскільки наприкінці 1938 року практично всіх начальників 8-х (обліково-статистичних) відділів (пізніше 1-го спецвідділу) НКВС в центрі та на місцях звинуватили у фальсифікації статистичних даних. Керівництву НКВС УРСР вкрай не подобалося, коли у звітах про боротьбу з «ворогами народу» значний відсоток репресованих складали робітники та колгоспники. За таких

обставин статистика заарештованих органами держбезпеки в областях підлягала кореляції, інколи по декілька разів. Головним прийомом фальсифікації місцевих управлінь НКВС була «зміна соціального стану заарештованого»: якщо той або інший «соціально-близький елемент» у минулому судився за кримінальний злочин, то його відносили до графі «декласований елемент», якщо походив з родини дрібного торговця – записували до «колишніх людей» [27].

Поза увагою парткомісії лишилася діяльність І.А.Шапіро на посадах начальника 3-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області та помічника начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Інспекторів парткомісії цілком задовольнила відповідь начальника Управління КДБ при РМ УРСР по Харківській області М. Решетова: «Даних про порушення радянської законності зі сторони Шапіро УКДБ Харківської області не має» Відомо, що на посаду начальника 3-го (контррозвідального) відділу УДБ УНКВС по Харківській області І.А.Шапіро було призначено в останній декаді грудня 1937 року [28]. Втім до виконання своїх посадових обов'язків він приступив лише 14 січня 1938 року. Призначення І. Шапіро, вірогідно лобіював виконуючий обов'язки начальника УНКВС по Харківській області майор державної безпеки Л.Й.Рейхман [29], який був знайомий з Ісаком Ананійовичем по спільній роботі в Києві.

До приходу І.Шапіро посада начальника 3-го відділу в Харкові була вакантна майже 3 місяці. Заступник начальника відділу капітан державної безпеки Д.І.Торнуєв [30], який фактично керував відділом, інколи бідкався співробітникам: «що робиться, куди ми йдемо ... я вже старий, працювати в таких умовах не можу і вже передав заяву про переведення в запас» [31]. Л.Й.Рейхман особисто впроваджував передові методи слідства, лупцюючи заарештованих та заявляючи при цьому очманілим співробітникам: «З ворогами в білих рукавичках не воюють, з ними виявляти легкодушність не слід» [32]. Тому не дивно, що начальника УНКВС по Харківській області не влаштував м'якотілий Д.І.Торнуєв [33].

Принагідно зазначимо, що 3-й відділ УДБ УНКВС по Харківській області складався з 9 відділків, в кожному з яких працювало від 3 до 8 співробітників. Кожний відділок провадив специфічну оперативну роботу, про яку ми можемо побічно судити з їхніх назв: 1-й – німецький;

2-й – польський; 3-й – середньоєвропейський; 4-й – український; 5-й – біла контрреволюція; 6-й – оборонна промисловість; 7-й – важка промисловість; 8-й – легка промисловість; відділок (без номера) оперативного обліку. Співробітники відділу повинні були протидіяти різноманітним повстанським організаціям, викривати шпигунів та шкідників в промисловості, виявляти «ворогів народу» серед різних національних груп, які проживали на території Харківської області.

Відразу після вступу на посаду начальника 3-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області, І. Шапіро мав зосередитися на виконанні «операції з розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів з поляків, харбинців, латишів, греків, іранців», затвердженої наркомом внутрішніх справ СРСР М.І.Єжовим від 2 лютого 1938 р. та одночасно розпочати «аналогічну операцію з розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів з фінів, естонців, румун, китайців, болгар, македонців, як іноземних підданих, так і радянських громадян» [34]. Крім того, 21 лютого 1938 р. співробітники 3-х відділів обласних управлінь НКВС отримали чергове завдання від наркома внутрішніх справ УРСР комісара державної безпеки 3-го рангу О.І.Успенського [35] про оперативну роботу на оборонних підприємствах, згідно до якої підлягали арешту всі працюючі там «колишні офіцери, добровольці білої, гетьманської, петлюрівської армії, активні політ бандити, повстанці та куркулі», «німці, поляки, латиші», «військовополонені, що знаходилися в Німеччині та Австрії, в спеціальних національних концентраційних таборах (німецьких, татарських, українських і т.п.) та служили перекладачами при управліннях і комендантах» [36].

Згідно до цих директив співробітниками 3-го відділу УДБ УНКВС по Харківській області під керівництвом І.А.Шапіро з 15 січня по 24 лютого 1938 р. лише по національним масовим операціям було заарештовано 368 німців, 479 поляків, 8 румунів, 42 латиша, 16 болгар, 120 іранців [37].

Контррозвідувальна робота харківських чекістів напевно сподобалася О.І.Успенському і 7 березня 1938 р. він призначив Л.Й.Рейхмана т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР, І.А.Шапіро – т.в.о. помічника начальника цього ж підрозділу [38].

Відомо, що за час існування 3-го відділу УДБ НКВС УРСР з грудня 1936 р. змінилося 6 на-

чальників [39]. Причому після арешту 22 жовтня 1937 р. комісара державної безпеки 3-го рангу В.А.Стирне [40] посада начальника відділу офіційно взагалі була вакантна і оперативною роботою керував заступник начальника відділу майор державної безпеки С.І. Самойлов [41]. Після приїзду М.І.Єжова, у середині лютого 1938 р. до Києва, відділ очолив начальник відділку 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР капітан державної безпеки С.М.Деноткін [42], який офіційно на цю посаду не призначався. Згодом до роботи у 3-го відділу УДБ НКВС УРСР буде долучений ще один начальник відділку 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР майор державної безпеки С.Г.Волинський [43].

Окрім чехарди з керівництвом у 3-му відділі УДБ НКВС УРСР у лютому 1938 р. розпочалася нова хвиля арештів відповідальних співробітників. За ґрати потрапили помічник начальника відділу капітан державної безпеки А.В.Сапір [44], начальник 3-го відділку старший лейтенант державної безпеки М.Я.Детинко [45], помічник начальника відділку старший лейтенант державної безпеки О.В.Вебрас [46]. З ними вже працювали в новій будівлі НКВС УРСР на Садовій вулиці (нині тут знаходиться Кабінет міністрів України) співробітники особливої оперативної – слідчої групи у справах заарештованих чекістів, яку очолював рідний брат дружини І.А.Шапіро – старший лейтенант державної безпеки Д.А.Перцов [47]. За час існування цієї групи (з 21 лютого по 30 квітня 1938 р.) був заарештований 241 співробітник НКВС УРСР, на більшість з яких не було жодного компромату. Д.А.Перцов особисто бив своїх колишніх колег, вимагаючи від них брехливих свідчень про причетність до контрреволюційних формувань і антирадянську діяльність. Заарештованих позбавляли сну та медичної допомоги, деякі з них не витримували жорстоких тортур і помирали на допитах [48].

У Києві Л.Й.Рейхман та І.А.Шапіро за три тижні змогли викрити українську філію “Російського Загальновійськового союзу” та “петлюрівське антирадянське підпілля”. Пізніше Л.Й.Рейхман зізнається у фальсифікації справи “петлюрівців” по якій ним були заарештовані кілька осіб, які підозрювалися в участі у петлюрівському русі (Матвієвський, Кондратенко, Карась та інші), від яких шляхом катувань дістали «компрометуючі свідчення» стосовно інших невинних громадян [49].

У будівлі Жовтневого палацу на Інститутській вулиці, де у 1934-1939 рр. містився НКВС УРСР, дружній тандем пропрацював недовго. 27 березня 1938 р. І.А.Шапіро був призначений т.в.о. заступника начальника УНКВС по Київській області [50], а через день Л.Й.Рейхман відбув до Москви [51] на посаду начальника щойно створеного 7-го відділу (оборонна промисловість) 1-го Управління НКВС СРСР. Цікаво, що всі ці постійні службові переміщення І.А.Шапіро збивали з пантелику співробітників відділу кадрів НКВС УРСР, і в наказі про призначення помічником начальника 3-го відділу, і в наказі про призначення заступником начальника УНКВС його попередня посада значиться як «начальник Ворошиловградського міськвідділу НКВС».

У момент розгляду персональної справи І.Шапіро до партійної комісії ЦК КПУ надійшла інформація про результати перегляду в квітні 1959 року військовим трибуналом Київського військового округу чергової групової справи. Засуджений до 8 років позбавлення волі за участь в «Промпартії» Тихон Павлович Губенко про трагічні події 30-річної давнини розповідав, що після арешту 15 жовтня 1930 р. його справу вів співробітник Секретного відділку Київського оперативного сектора ДПУ І.Й.Соколов [52], «який зазвичай допитував осіб, замішаних в українському національному русі». Допит як свідчив Т.П. Губенко, здійснювався з елементами «пресингу» [53], проте без будь-якого фізичного впливу. Потім до справи взявся старший уповноважений економічного відділку Київського окружного відділу ДПУ І.А.Шапіро, у якого «розмови були короткими»: «Кинь кочеврижитися... Ти міг все, що завгодно казати Соколову, тут ми тобі цього не дозволимо... Зізнавайся краще відразу». До Т.П.Губенка почали застосовувати так званий «стілець» – його садили на табурет і змушували сидіти рівно, не згинаючи спину. Якщо ж в'язень заплющував очі, або згинав спину, то відразу отримував кулаком в щелепу. І.А.Шапіро переконував Т.П.Губенка: «Дурень! Якщо ти вважаєш себе радянською людиною, то зрозумій, потрібно, щоб ти зізнався. У цьому випадку ще будеш працювати. А так будеш гнити у в'язниці, або розстріляємо. Зізнавайся – так потрібно!» [54]

Ще один засуджений у справі «Промпартії» Петро Дмитрович Швецов свідчив, що І.А.Шапіро вів його справу протягом 1,5 місяців.

Допити, які проводилися майже щоночі, супроводжувалися погрозами розстрілу. «З боку здавалося, що Шапіро закоханий в свій ромб в петлицях мундиру,» – так характеризував образ полум'яного чекіста політв'язень [55].

Вивчивши всі наявні документи, парткомісія при ЦК КПУ 18 червня 1959 року підтвердила рішення Київського обкому КПУ про виключення Шапіро з лав КПРС «за грубі порушення радянської законності в 1931-1939 роках під час роботи в органах НКВС» [56].

Домагатися відновлення в рядах «рідної комуністичної партії, з якою пов'язане все життя» І. Шапіро надумав у Москві. У січні 1960 року І. Шапіро пише розлогий лист, який адресує голові КПК при ЦК КПРС М. Шверніку. У черговий раз І.Шапіро прагне привернути увагу високопосадовця до деяких епізодів власної біографії: «Під час ліквідації шкідництва у вугільній промисловості «Шахтинська справа» мені, як і багатьом іншим чесним працівникам не мало довелось попрацювати над тим, щоб повністю забезпечити Донбас від шкідників. Я особисто вів справу колишнього головного інженера Будьонівського рудоуправління Андреева, який «на процесі викрив керівників шахтинської справи – Матова, Братковського та інших в контрреволюційній діяльності. Невдовзі після завершення процесу по шахтинській справі у Верховному суді УРСР розглядалася завершена мною слідча справа про шкідництво у будівельному бюро «Донвугілля» [57].»

Розгляд персональної справи І. Шапіро на Старій площі упродовж 1960 року декілька разів переносився. Як нам відомо, доля партквитка І. Шапіро мала вирішуватися в черговий раз 24 жовтня 1960 року, проте колишній співробітник органів держбезпеки, жаліючись на свій стан здоров'я (втрата працездатності через спазм судин мозку), попросив відповідального контролера КПК при ЦК КПРС Судакова відкласти справу до повного одужання. Подальша доля Ісака Шапіро невідома. Ймовірно останні дні життя чекіст І.Шапіро провів у своєму помешканні у місті Києві по вул. Велика Житомирська буд. 25, квартира 9.

«Справа І. Шапіро» 1956-1960-х років доводить, що чистка органів держбезпеки в часи «хрущовської відлиги» торкнулася лише найбільш одіозних і знаних командирів «великого терору». Більшість співробітників силових структур, яким ставилось у вину проведення масових

репресій, виправдовували скоєні злочини, отриманими «зверху» наказами, директивами, постановами. Покарання для переважної співробітників НКВС як «злісних порушників соціалістичної законності» було не надто суворим – втрата посади, перехід на іншу роботу, ви-

ключення з лав КПРС. Подібні засоби впливу партійно-державного апарату на тих, хто чинив правову вакханалію в 1930-1950-х роках, засвідчили небажання М. Хрущова та його оточення привселюдно викрити родові плями радянської тоталітарної системи.

Джерела та література

1. Гомеров Микола Миколайович (1895 – 02.10.1938). У 1938 р. військовий прокурор Управління прикордонної та внутрішньої охорони НКВС УРСР. Заарештований 28 червня 1938 р. Розстріляний.

2. Костенко Михайло Васильович (1906-1938) 2-й секретар Київського обкому КП(б)У. Засуджений на смерть 23 вересня 1938 р. Розстріляний.

3. Борисов-Лендерман Соломон Ісайович (1899-1956). 3 5 листопада .1936 р.– начальник Уманського райвідділу НКВС, Київська область. 3 26 березня 1938 р. – начальник Івдельського табору НКВС. 3 19 серпня 1939 р. – начальник Ново-Тамбовського табору НКВС. 4 жовтня 1939 р. заарештований. 6 лютого 1941 р. засуджений до 8 років позбавлення волі. 21 січня 1943 р. відправлений на фронт.

4. Томін Олександр Сократович (1901 – ?). 3 1935 р. – начальник відділку секретно-політичного відділу УДБ УНКВС по Київській області. 3 28 травня 1938 р. – начальник 3-го (контррозвідального) відділу УДБ НКВС Молдавської АРСР. Заарештований 4 вересня 1939 р. 6 лютого 1941 р. засуджений до 6 років позбавлення волі.

5. Мишко Іван Андрійович (25.09.1904 – 24.09.1941). До 22 квітня 1938 р. – начальник Ладижинського райвідділу НКВС. 3 22 квітня 1938 р. – начальник Богуславського райвідділу НКВС. 3 19 вересня 1938 р. – начальник відділку 5-го відділу УДБ УНКВС Київської області. Потім начальник Смілянського райвідділу НКВС та начальник Сталінського райвідділу НКВС м. Києва. Загинув на фронті.

6. Коржницький Афанасій Аполлонович (1905 – ?). До 1938 – оперуповноважений Ставищенського райвідділу НКВС. 3 1938 р. – начальник Бориспільського райвідділу НКВС.

7. Ходичев Дмитро Петрович (15.05.1902 – ?) У 1937-1938 – начальник Ставищанського райвідділу НКВС Київської області. Заарештований влітку 1938 р.

8. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України), ф.1, оп. 85, спр.9403, арк. 152-156.

9. Російський державний архів сучасної історії, ф.17, реєстраційний бланк члена КПРС № 05173674; ЦДАГО України, ф.1, оп. 85, спр. 9403, арк.27-30, 205.

10. Нагородний лист на начальника відділку особливого відділу НКВС 30-го РАБ капітана державної безпеки І.А.Шапіро // Общедоступный электронный банк документов «Подвиг Народа в Великой Отечественной войне». Режим доступа: <http://www.podvignaroda.ru/>

11. Вадіс Олександр Анатолійович (13.03.1906 – 1968). 3 жовтня 1933 р. – начальник Чигиринського райвідділу ДПУ Київської області. 3 19 жовтня 1936 р. – начальник особливого відділку УДБ, а з січня 1937 р. – начальник 3-го відділку УДБ Житомирського окрвідділу НКВС. 3 12 жовтня 1937 р. – начальник 2-го відділку 3-го відділу УДБ УНКВС Житомирської області. 3 29 березня 1938 р. – начальник Бердичівського міськвідділу НКВС. 3 20 квітня 1938 р. – начальник 4-го відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. 3 15 серпня 1938 р. – начальник 3-го відділу УДБ УНКВС Кам'янець-Подільської області. Звільнений з МВС СРСР 25 грудня 1953 р. «за фактами дискредитації».

12. Нагородний лист на начальника відділку особливого відділу НКВС Воронежського фронту капітана державної безпеки І.А.Шапіро // Общедоступный электронный банк документов «Подвиг Народа в Великой Отечественной войне». Режим доступа: <http://www.podvignaroda.ru/>

13. ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр.9403, арк.64.

14. Там само, арк.73.

15. В апеляційній заяві на ім'я голови Комітету партійного контролю при ЦК КПРС М.Шверніку І.Шапіро в січні 1960 року стверджував:» приблизно в квітні 1938 р. на вузькій нараді в ЦК КПУ невеликої групи керівного складу НКВС УРСР де я був присутнім від Київського УНКВС, і після мого виступу, першим секретарем ЦК товаришем Микитою Сергійовичем Хрущовим було схвалено проведені Київським обласним Управлінням заходи по перегляду справ і звільненню значної кількості репресованих і тодіним були дані вказівки наркому НКВС негайно провести подібну роботу і в інших обласних управліннях. Знаю що ряд обл-управлінь у відповідності з вказівками товариша

М. Хрущова також переглянули наявні у виробництві справи» (ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр.9403, арк.211-212).

16. Поясов Яким Пилипович (22.09.1892 -?). З 1 квітня 1934 р. – начальник Білоцерківського райвідділу ДПУ Київської. З 27 вересня 1937 р. – начальник 11-го (водного) відділу УНКВС Київської області. З 1 червня 1938 р. – заступник начальника УНКВС Миколаївської області. 15 травня 1939 звільнений з НКВС.

17. ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр. 9403, арк. 221.

18. Клочков Андрій Ілліч (1897 – 01.09.38). З 2 жовтня 1935 р. – начальник Управління робітничо-селянської міліції (УРСМ) НКВС Білоруської РСР. З 1 квітня 1937 р. – начальник УРСМ УНКВС Азово-Чорноморського краю. З 10 жовтня 1937 р. – начальник УРСМ УНКВС Ростовської області. З 11 березня по липень 1938 р. – начальник УРСМ НКВС УСРР. З 17 травня по липень 1938 р. – начальник УРСМ та заступник начальника УНКВС Київської області (за сумісництвом). Заарештований у липні 1938 р. в Москві. Розстріляний.

19. ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр. 9403, арк. 68.

20. Архів Управління внутрішніх справ по Харківській області (АУВС ХО). Колекція документів. – Наказ по особовому складу НКВС УРСР № 1190 від 20 травня 1938 р.

21. ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр. 9403, арк. 73-74.

22. Там само, арк. 103.

23. Там само, арк. 86.

24. Там само, арк. 158-159.

25. Зачепа Іван Іванович (1900 – 1976). У травні 1937 р. – серпні 1938 р. – начальник Ворошилівського міського відділу НКВС Донецької області (нині м. Алчевськ). У 1943 – 1948 рр. – начальник УНКДБ-УМДБ Молотовської (нині Пермської) області. Звільнений з МДБ за «використання з корисливою метою службового становища під час грошової реформи».

26. ЦДАГО України, ф.1, оп.85, спр. 9403, арк. 173 зв.

27. Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ), ф.16, оп. 31, спр. 93, арк. 99-101.

28. АУВС ХО. Колекція документів. – Наказ по особовому складу НКВС УРСР № 502 від 23 грудня 1937 р.

29. Рейхман Лев Йосифович (1901-26.01.1940). З лютого 1937 р. – заступник начальника УНКВС

по Київській області. З 6 серпня 1937 р. – т.в.о. начальника УНКВС по Харківській області. З 7 березня 1938 р. – т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 28 березня 1938 – начальник 7-го відділу 1-го Управління НКВС СРСР. Заарештований 24 жовтня 1938 р. Розстріляний.

30. Торнуєв Дмитро Іванович (15.05.1894 – ?). З 28 листопада 1936 р. – заступник начальника 1-го відділку 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. З 15 травня 1937 р. по 25 лютого 1938 р. – заступник начальника 3-го відділу УНКВС Харківської області. З березня 1938 р. звільнений в запас. Працював старшим інструктором по кадрам Головного управління наукових і учбово-технічних фільмів Комітету у справах кінематографії у Москві. Заарештований 10 травня 1941 р. 31 травня 1941 р. засуджений на смерть. 9 жовтня 1941 р. вирок змінили на 10 років позбавлення волі.

31. ГДА СБУ, ф.5, спр.67399, арк. 82.

32. Там само, спр.45704, т.1, арк. 87.

33. Там само, спр.67399, арк. 82.

34. Великий терор: польська операція 1937 – 1938. Ч.2 – Варшава – Київ, 2010. – С.1214.

35. Успенський Олександр Іванович (1902 – 28.01.1940). З 28 лютого 1936 р. – заступник начальника УНКВС по Західно-Сибірському краю. З 16 березня 1937 р. – начальник УНКВС по Оренбурзькій області. З 25 січня 1938 р. – нарком внутрішніх справ України. У ніч на 15 листопада 1938 р. інсценував самогубство та втік. Перебував на нелегальному становищі. Заарештований 15 квітня 1939 р. Розстріляний.

36. Великий терор: польська операція 1937 – 1938. Ч.2 – Варшава – Київ, 2010. – С.1246.

37. Там само. – С.1272.

38. АУВС ХО. Колекція документів. – Наказ по особовому складу НКВС УРСР № 61 від 7 березня 1938 року.

39. Україна в добу «великого терору». 1936 – 1938 роки. – К., 2009. – С.108

40. Стирне Володимир Андрійович (1897 – 15.11.1937). З 17 вересня 1935 р. – начальник УНКВС по Івановській області. З 27 липня 1937 р. – начальник 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 22 жовтня 1937 р. Розстріляний.

41. Самойлов (Бесидський) Самуїл Ісакович (23.08.1900 – 1938). У липні 1937 р. – березні 1938 р. заступник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. У жовтні 1937 р. – лютому 1938 р. – т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. З 7 березня 1938 р. – у розпорядженні НКВС

СРСР. Заарештований 25 квітня 1938 р. 27 вересня 1938 р. засуджений на смерть. Розстріляний.

42. Деноткін Самуїл Мойсейович (1899 – 04.02.1940). У 1935 – 1937 рр. – начальник УНКВС Німців Поволжя. У 1937 – 1938 рр. – начальник відділку та помічник начальника 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. У лютому – березні 1938 р. – т.в.о. начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 25.10.1938 р. Розстріляний.

43. Волинський (Файнштейн) Самуїл Григорович (1905 – 22.02.1939). У 1937-1938 рр. – начальник відділку та помічник начальника 3-го відділу ГУДБ НКВС СРСР. У лютому – березні 1938 р. працював у 3-му відділі УДБ НКВС УРСР. Заарештований 23 жовтня 1938 р. Розстріляний.

44. Сапір Абрам Володимирович (1900-1957). 3 21 грудня 1936 р. – начальник УНКВС по Молдавській АСРР. 3 13 лютого 1937 р. – помічник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 21 лютого 1938 р. 23 лютого 1939 р. – звільнений з-під варті. Заарештований 25 червня 1941 р. 21 серпня 1943 р. засуджений до 5 років позбавлення волі. 28 лютого 1955 р. засуджений до 15 років позбавлення волі.

45. Детинко Мойсей Якович (30.03.1902 – 22.09.1938). 3 1 січня 1937 р. – начальник відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 23 лютого 1938 р. Розстріляний.

46. Вебрас Олександр Васильович (1898-?). 3 1937 р. – помічник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. Заарештований 21 лютого 1938 р. Звільнений з-під варті у 1939 році.

47. Перцов Давид Аронович (30.05.1909 – 28.08.1948). 3 1937 р. – помічник начальника 4-го відділку 3-го відділу УДБ НКВС УРСР. 3 4 серпня 1937 р. до 5 квітня 1938 р. – помічник та заступ-

ник начальника 4-го відділу УДБ НКВС УРСР. 3 5 квітня по липень 1938 р. – заступник начальника УНКВС по Харківській області (з 1 по 19 травня – т.в.о. начальника УНКВС). 3 літа 1938 р. – начальник Чорноморського морського відділу НКВС (м.Одеса). Заарештований 16 листопада 1938 р. – заарештований. 5 червня 1941 р. засуджений до 15 років позбавлення волі. Помер у Південно-уральському таборі.

48. ГДА СБУ, ф.6, спр. 36991- ФП, арк. 124.

49. Золотарьов В.А. ЧК–ДПУ–НКВС на Харківщині: люди та долі (1919 1941). – Харків, 2003. – С.277.

50. АУВС ХО. Колекція документів. – Наказ по особовому складу НКВС УРСР № 98 від 27 березня 1938 р.

51. АУВС ХО. Колекція документів. – Наказ по особовому складу НКВС УРСР № 109 від 29 березня 1938 р.

52. Соколов-Шейніс Ісаак Йосифович (1900 – ?). У 1931р. – старший уповноважений секретного відділку Київського оперативного сектору ДПУ. 3 1936 р. – начальник відділку секретно-політичного відділу УДБ НКВС УСРР. 3 8 серпня 1937 р. – начальник 4-го відділу УДБ УНКВС Київської області. 3 1 листопада 1937 р. – заступник начальника УНКВС Кам'янець-Подільської області. 3 23 квітня 1938 р. – помічник наркома внутрішніх справ Білоруської РСР. 22 січня 1939 р. – звільнений з посади.

53. ЦДАГО України, ф.1,оп.85, спр.9403, арк.144.

54. Там само, арк. 144 зв.

55. Там само, арк.145 зв.

56. Там само, арк. арк. 206.

57. Там само, арк. арк.209.

Олег Бажан, Вадим Золотарев

**«Несу моральную ответственность за извращения в органах МВД...» или история наказания
экзекутора «массового террора» И. А. Шапиро во времена «хрущевской оттепели»**

В статье реконструируется биография подполковника И.А Шапиро – одной из ключевых фигур в проведении политических репрессий в 1930-е годы в Украинской ССР.

Ключевые слова: *И. А. Шапиро, НКВД УССР, процесс реабилитации 1950-х годов.*

Oleg Bazhan, Vadym Zolotariov

**“I am fully responsible for deformations in Ministry of Internal Affairs bodies” or how «mass terror»
executor I.A.Shapiro was punished at the times of «Krushchov’s thaw»**

The article represents the reconstruction of the biography of State Security Body Lieutenant Colonel Isak Shapiro – one of the leading figures in organizing the political repressions in 1930-ies in Ukrainian SSR.

Key words: *I.A.Shapiro, State Security bodies of Ukrainian SSR, rehabilitation of 1950-ies.*